

De Heemtuin kan niet genoeg geprezen worden. Het is een stukje natuur in een verstedelijkte omgeving, en hoe klein ook: laten we het koesteren. De expositie van beelden toont aan hoe prachtig en harmonieus natuur en cultuur kunnen samengaan. Misschien vanavond nog nét een beetje extra, omdat behalve de beeldende kunsten ook de letteren een kans krijgen. Opnieuw heb ik naar inspiratie gezocht in de beelden, naar wat ze mij persoonlijk te vertellen hebben. En opnieuw heb ik geprobeerd die boodschap te verbinden met woorden die ik vond bij dichters die ik al kende of die ik door mijn zoektocht heb leren kennen. Ik hoop dat u zich in mijn keuze kunt vinden en dat ik kan motiveren welk perspectief de beelden mij boden en tot welke uitdrukkingen in taal ze mij hebben aangespoord. Ik wil bij wijze van inleiding beginnen met een gedicht van de jonge dichteres Anne Broeksma, over dat unieke stukje natuur dat we hier hebben, dat restje eten dat tussen de tanden is achtergebleven. Een prachtig macro-perspectief, met een snuitkever die een halm beklimt en zingen in het binnenste van een walnoot.

ANNE BROEKSMAS, RAFELRAND(uit: *Vesper*, 2021)

waar smeewortel groeit lig ik
en ooievaarsbek en kattenstaarten
daar waar de stad een restje
tussen haar tanden heeft laten zitten

al wat hier aan doorgang is: een enkel hek
dat leidt naar lager gras en opslaghallen
links begint een snuitkever een halm te beklimmen
rechts zie ik meeldraden wuiven
ik hoor ze wel, de muggen die mijn bloed
in kelkjes naar de maan toe willen dragen

hier is het kriebelig midden
waaromheen deze wijk is gebouwd
een grof brokje niets dat men vergeten is te verstoren
er groeien negenendertig soorten bloemen
de rafelrand heeft geen waarde
rondom wordt er gekeken naar werk dat moet gebeuren
pijlen om te trekken

de montere pootjes van de snuitkever
nemen me mee zijn wereld in
stuifmeelkorrels vliegen fonteinerig door de lucht
tijdens zijn klim
een glimmende ballon in de vorm van het cijfer 1
landt voor mijn voeten in de rafelrand
ergens is er een levensjaar verstreken
maar hier kan alles nog beginnen

ik wil het geraamte van een blad
op een tuintegel plakken
een stuk nat hout in mijn bed leggen
binnen in een walnoot zingen

HEEMTUIN

(H1) LUDY FEIJEN - SALIXSCOOP

Een Salixscoop, een kijk - een perspectief - op de toekomst met behulp van wilgentakken. De kunstenaar legt in deze installatie de noodzaak neer een verbinding aan te gaan met de natuur. Zonder de vanzelfsprekendheid van die verbinding halen we de overzijde niet. Iets van die boodschap vinden we terug in deze installatie, maar ook in het gedicht van de Vlaamse dichter Herwig Hensen: Losgeld voor Charoon - Charoon, zoals bekend de veerman tussen leven en dood. We moeten ons met de natuur verstaan, ons erin wortelen, erin opgaan, alleen dan is er hoop.

HERWIG HENSEN, LOSGELD VOOR CHAROON (uit: *Tussen wanhoop en verrukking*, 1976)

Natuur, in u een boom zijn onder bomen,
voor kerven doof en voor bedreiging blind,
enkel van vlagen wetend die mij overkomen
en van seizoenen, zon en wind.

Wellicht de nachten scheiden van de dagen,
maar niets ervaren als een ergernis.
Wat mij ook raakt, gewoon verdragen
omdat het komt, omdat het is.

Verbonden zijn met reuken, verven, sappen,
met al wat uitsterft of opnieuw gedijt,
en telkens weer het Zijn betrappen
tot er geen breuk is in de tijd,

tot elke vogel die, op schrille noten,
vanuit mijn kruin de lucht inschiet,
zo in mijn wortels ligt besloten
dat ik kan ruisen op zijn lied.

(H2) GUSTA KULLBERG - TWEE OREN, DIE NAAR ELKAAR LUISTEREN

Er zijn geen woorden nodig, zegt de kunstenaar van dit werk, dat overduidelijk twee oorschelpen voorstelt. In het gedicht dat ik koos gaat het ook over oorschelpen, en eerder over geluiden dan over woorden. Uiteindelijk heeft het gedicht, denk ik, als kern: ons toenemende onvermogen de wereld, de kosmos om ons heen te begrijpen, te vatten. Misschien zou alleen het nog niet vertroebelde brein van een kind, een baby tot enig inzicht kunnen leiden.

BERNKE KLEIN ZANDVOORT, OORSCHHELP (uit: *Veldwerk*, 2020)

op een bankje in een park met mijn rug op een koperen plaatje
het uitzicht waar onze T.
zo van hield (1947-2015)
luister ik naar vliegtuigen

bijna onafgebroken trekt het geluid de lucht dicht
alsof het een dicht theatergordijn is

astronomen, hoorde ik laatst, luisteren meer dan ze kijken
in een ster woont de geluidsopname van een leven dat niet meer bestaat
als twee sterren elkaar passeren klinkt er een bos
waar de wind doorheen gaat

soms ben ik bang dat metaforen de werkelijkheid verdunnen
banger ben ik dat er niets anders bestaat
dan dezelfde dingen uitgedrukt in elkaar

om antwoorden te vinden plaatsen we grote oorschelpen
naar de ruimte breken we stenen open graven graven op
slaan de aarde als een deken weg
noemen dat ont-dekking

ik denk omdat we zelf in alle vroegte
onder de bewegende platen
van ons schedeldak raakten ingesloten

heeft er weleens iemand door het hoofd van een baby naar het heelal gekeken?

(H3) JANINE MELAI - DOORS OF PERCEPTION

Dit werk van Janine Melai verbeeldt het wankele evenwicht en de mogelijke balans van ons bestaan, niettemin een hoopvol spel met ons menselijk tekort. De Belgische dichter Bart van der Straeten schreef een poëziebundel met de titel Onbalans en daarin vond ik een drieluik van drie korte gedichten onder de noemer Drie hellingen. Niet gemakkelijk, wel intrigerend. Net als het beeld van Janine Melai overigens. Een helling kost moeite als je omhoog wilt en biedt ontspanning als je omlaag wilt. In dat spanningsveld zit ergens de crux.

BART VAN DER STRAETEN, DRIE HELLINGEN (uit: Onbalans)

1

je moet alles
op de helling zetten

tot het begint
te schuiven

en dan weer zachtjes
kantelen

2

er is niets
in de vulkaan

dat niet eigen is
aan de vulkaan

of aan de hitte
die eraan ontspringt

3

met de borst opgetrokken
de kin vooruit

op het einde
van de wip gaan staan

en springen
onbalans

(H4) CARLA RUMP - HET LEVEN VANGEN IN EEN HAND

Dit kind, ik noem het maar een jongen, al ben ik niet helemaal zeker, dat zijn handen als verrekijker gebruikt, heeft iets aandoenlijks, maar ook iets spannends dat het begin zou kunnen zijn van een groot avontuur. Het verlangen naar de verten die hij waarneemt, zou wel eens zo sterk kunnen zijn, dat hij zijn vaste plek verlaat en de vreemde reis gaat maken die het leven is. Die gedachte vinden we terug in het gedicht De jongen van een van onze grootste dichters, Martinus Nijhoff.

MARTINUS NIJHOFF, DE JONGEN (uit: *Verzamelde gedichten*, 1990)

Hij zat in nachtgoed voor het raam en liet
Willoos het hoofd hangen op het kozijn –
Hij zag den landweg langs de heuvels zijn
Kronkel wegtrekken naar het blauw verschiet.

Hij dacht weer aan den ouden vreemdeling
Die 's middags in het herbergtuintje sliep –
Zij stoeiden om hem heen, en iemand riep
Hem wakker, en hij zat dwaas in hun kring.

Zijn verre blik zwierf langs hun oogen weg,
Hij zei: – (zijn baard was om den glimlach grijs)
'Jongens, het leven is een vreemde reis,
Maar wellicht leert een mensch wat onderweg.'

Toen was het of een deur hem open woei
En hij de verten van een landschap zag,
Hij zag zichzelf daar wand'len in een dag
Zwellend van zomer en van groenen groei.

De weg buigt om en men keert nooit terug –
Hij kon zijn hart als voor 't eerst hooren slaan,
Hij heeft zijn schoenen zacht weer aangedaan
En sloop door 't tuinhek naar de kleine brug.

(H5) HANS VERSTEEG - NOUVELLE RENCONTRE

Nouvelle rencontre, 'nieuwe ontmoeting' heet dit gedicht. En bij het woord 'ontmoeting' kon ik alleen maar denken aan die twee heren van de dichter Paul van Ostaijen die in het gedicht Alpejagerslied elkaar tegenkomen en die van die ontmoeting een compleet ritueel maken. Een ritueel waar de dichter dan nog weer een schepje bovenop doet.

PAUL VAN OSTAIJEN, ALPEJAGERSLIED

Een heer die de straat afdaald
een heer die de straat opklimt
twee heren die dalen en klimmen
dat is de ene heer daalt
en de andere heer klimt
vlak vóór de winkel van Hinderickx en Winderickx
vlak vóór de winkel van Hinderickx en Winderickx
van de beroemde hoedemakers
treffen zij elkaar
de ene heer neemt zijn hoge hoed in de rechterhand
de andere heer neemt zijn hoge hoed in de linkerhand
dan gaan de ene en de andere heer
de rechtse en de linkse de klimmende en de dalende
de rechtse die daalt
de linkse die klimt
dan gaan beide heren
elk met zijn hoge hoed zijn eigen hoge hoed zijn bloedeigen
hoge hoed
elkaar voorbij
vlak vóór de deur
van de winkel
van Hinderickx en Winderickx
van de beroemde hoedemakers
dan zetten beide heren
de rechtse en de linkse de klimmende en de dalende
eenmaal elkaar voorbij
hun hoge hoeden weer op het hoofd
men versta mij wel
elk zet zijn eigen hoed op het eigen hoofd
dat is hun recht
dat is het recht van deze beide heren

(H6) FLEUR VAN DEN BERG - IK IN MIJ (10)

Dit beeld, zegt de maker ervan, gaat over kwetsbaarheid. Die tekst had een haast voorspellende betekenis toen bleek dat vandalen het binnenste ervan kapot meenden te moeten maken. Het staat nu op een andere, veiliger plek. De kwetsbaarheid versus de vernielzucht, 'de wandelaar die slaat met zijn stok, bracht me bij een prachtig gedicht over de volheid van het leven en de nietsontziendheid van de dood. Het is van Cees Nootboom en heeft als titel Harba lori fa . Die woorden, ook te vinden in een lied over Hertog Jan van Brabant, zouden verbasterde woorden uit het oud-Frans zijn en iets betekenen als 'l'herbe fait des fleurs', 'het kruid staat in bloei'. En dat slaat dan weer fraai terug op onze Heemtuin.

CEES NOOTEBOOM, HARBA LORI FA (uit: Zo kon het zijn, 1998)

Zoveel soorten bestaan! Zoveel bevolking
om te lijden en lachen in deze heuvels vol stenen!

De vijgeboom staat gebogen in de richting van het zuiden,
boven ons het zachte snurken van een vliegtuig.

Mijn vriend wacht bij een struik met scherpe doornen.
Hij kent het verhaal van zijn ondergang,

we zien de glans van de zee
tussen galappels en distels, een zeil in de verte.

Alles slaapt. Geef mij een ander leven en ik wil het niet.
Schelpen en krekels, mijn kelk is vol eeuwige middag.

De stroom waaruit ik gisteren dronk had koel, helder water.
Ik zag de laurierboom weerspiegeld, ik zag hoe de schaduw

van de bladeren wegdreef over de bodem.
Dit was alles wat ik wilde. Harba lori fa.

Mijn leeftijd hangt aan een draad. Zo ben ik de spin
boven het pad. Die weeft zijn veelhoekige tijd

tussen braambos en braambos,
tot de wandelaar voorbijkomt op weg naar de haven,

de wandelaar die slaat met zijn stok.

(H7) MICHAEL HOEDJES - HEMELVISSEN

Bij de vliegende vissen van Michael Hoedjes hou ik het kort. Vissen in de lucht vormen een afwijking van een bekend patroon. Vissen horen immers in het water. Kunstenaars durven dat: het experiment aangaan, een nieuw spoor volgen. Een dichter die bij uitstek tot 'de experimentelen' wordt gerekend is Lucebert, de Keizer der Vijftigers, die er evenmin voor terugdeinsde vogels te laten varen en vissen te laten vliegen. Ma Yuan was een kunstschilder aan het Chinese hof uit circa 1200. Zijn werk inspireerde Lucebert tot het schrijven van het volgende zesregelige gedicht met een Oosterse 'feel'.

LUCEBERT, VISSER VAN MA YUAN (uit: *Verzamelde gedichten*, 2002)

onder wolken vogels varen
onder golven vliegen vissen
maar daartussen rust de visser

golven worden hoge wolken
wolken worden hoge golven
maar intussen rust de visser

(H8) KARIN DEKKER - RED REMINESCENCE EN RED RELIEF

'Red reminescence' en 'red relief' heten deze twee werkstukken. Overheersend in de titel en uiteraard ook in het werk zelf is de kleur rood. Dat leidde me naar een gedicht, een liefdesgedicht van de Vlaamse dichter Paul Snoek. Hij presenteert zichzelf hier als een schilderende dichter of als een dichtende schilder. Het gedicht heeft iets technisch - rode verf als schildersattribuut - maar ook iets kwetsbaars - rood als kleur van de liefde. Diezelfde twee aspecten (hard, koud staal versus transparant, broos kantwerk) hebben naar mijn idee deze sculpturen van Karin Dekker.

PAUL SNOEK, ALS IK GEEN ROOD MEER HEB (uit: *Schildersverdriet*, 1982)

Als ik geen rood meer heb
maak ik de bomen groen, de struiken,
het hele landschap wat ik schilder.
Dus ook het onkruid en het gras,
waarin je languit ligt te wachten roerloos
maar toch diep ontroerd, wanneer je later
het doek mag zien waar ik je rooie jurk
vervangen heb door zachte naaktheid,
waarvoor ik net als voor je glimlach
vooralnog niet de kleur vond die je past.

Als ik geen rood meer heb,
heb ik nog altijd je lippen.

(H9) PETER F. VAN LOON - ONTMOETING DER WINDEN

Bij de titel van dit werk, Ontmoeting der winden, moest ik direct denken aan een tv-serie uit mijn jeugd, Mik en Mak, waarin oma Tingeling in een huisje woont op het Kruispunt van de Vier Windstreken. Uitzendingen van Mik & Mak waren zogenaamd alleen mogelijk als de 'Vertelstar', een soort satelliet, Nederland kon bereiken. Winden die elkaar ontmoeten, satellietuitzendingen: ik kwam terecht - niet voor het eerst overigens - bij de Utrechtse dichter Ingmar Heytze en zijn gedicht Satellite City. Daarin wordt verwezen naar de schotels aan de flats waar degenen wonen die hun thuisland niet vergeten kunnen.

INGMAR HEYTZE, SATELLITE CITY (uit: *Hollands Maandblad*, jg. 2009)

Wat wordt er ontvangen in Satellite City: fijnstof.
Asfaltwalmen. Ruis van thuis met witte schotels,
duizenden aandachtig schuine oren hemelwaarts
gericht. Allah is een satelliet. Wie goed luistert

hoort hoe de sterren fluisteren van een gedeelde
hemel – laat de tijdgeest met zijn bleke pruik maar
door de kamers waren en vervagen. Heilige boeken
zijn reisgidsen voor woestijnen waar wij wonen

tussen water en uitvalswegen, we stromen als zout
uit de mouwen van een goochelaar de wereld in en
niemand houdt ons tegen. Wij groeien op als rozen
tussen oud beton. Wij bloeien bloedrood naar de zon.

(H10) CARLA RUMP - EEN GESPREK MET DE BOOM

'Elke boomstam heeft zijn eigen verhaal,' zegt Carla Rump over dit werk met de titel Een gesprek met de boom. De jeugddichter Fetze Pijlman bezingt in zijn gedicht Onder de bomen de koestering die bomen kunnen bieden als je alleen wilt zijn - of juist niet alleen wilt zijn, maar in het gezelschap van een schaduwrijke, je zou haast zeggen: liefhebbende boom. Die boom krijgt daardoor menselijke trekken, net als boom van Carla Rump.

FETZE PIJLMAN, ONDER DE BOMEN *(uit: Een ander pad, 1986)*

Vrienden zijn het, bomen
die gesprekken met je voeren
je gedachten laten gaan
als hun bladeren
het licht laten schommelen.

Het zijn je vrienden, bomen.
Hun schaduw leggen ze
als een arm om je heen
als je alleen wilt zijn
en niet alleen wilt zijn.

WATERSCHAPSHEUVEL

(W1) SOPHIE MASTENBROEK - BOUNDLESS VIGOUR

Dit werk van Sophie Mastenbroek heeft de neiging aan onze aandacht te ontsnappen. Zo fragiel en zo dun is het. Het is min of meer als een herfst-draad. In het gedicht met die titel van Chr. van Geel komen de woorden 'rijm' en 'rijp' voor. Tussen die twee is weerkundig gezien een miniem verschil, vond ik via Google. Hier gaat het vooral om het effect: het zichtbaar worden van een dunne draad spinrag dankzij rijm en rijp, zoals ook dit kleine werk boven ons zich haast onverhoeds aan je voordoet. En het gaat over vergankelijkheid, misschien wel hét wezenskenmerk van poëzie en van kunst in het algemeen.

CHR. J. VAN GEEL, HERFSTDRAAD (uit: *Verzamelde gedichten*, 1993)

Het enige in deze kamer
en in het uitzicht buiten is
op het bordes tussen de spijlen
een herfstdraad waard om op te schrijven.

Maar hij is weg nog voor het werd
voltooid, de dove draad van rijm
vervuld, gebroken en verwaaid,
guirlande, uit wat spint ontstaan.

Vergankelijk rag door een
nog sterfelijker stof omwoeld,
hangt in een boog zichtbaar door rijp,
door vrieskou tot bestaan gebracht.

(W2) HEDRI KOOL - POPULIER

Omdat dit een boom is waarvan alleen de voet nog bestaat, moest ik denken aan een amputatie. En daardoor weer aan het beroep van boomchirurg die met zijn precisie-instrumenten een boom onder handen neemt, zoals de dichter aan zijn dichtwerk prutst en knutselt totdat het eindresultaat bevredigend is of min of meer bevredigend is. Judith Herzberg schreef een gedicht dat Boomchirurg heet en dat misschien niet zoveel met dit werk van doen heeft, maar waar toch ook weer het menselijk tekort prominent aanwezig is. 'Hulpvaardig' rennen we de verkeerde kant op, zodra het er echt op aan komt.

JUDITH HERZBERG, BOOMCHIRURG (uit: *Botshol*, 1980)

Boomchirurg noemde hij zich, en met zijn motorzaag
zat hij boven in mijn boom toen jij je fiets
tegen het hek aan zette. Altijd en van nature
tegen snoeien zei je alleen: 'zo zo' – en ik zag
dat er iets met je aan de hand was.
'Ik geloof dat er iets in mij groeit dat er niet hoort.'
Op dat moment viel er een tak zodat het dak
van het schuurtje brak. Ik rende weg
en 's nachts wist ik pas hoe dat voor je was –
er braken zorgen bij me uit die niet te stuiten
waren over het ooit als we elkaar verliezen
en hoe we vóór het zover komt dom
zullen redderen, en pas wanneer het kraken
echt vervaarlijk wordt, hulpvaardig
de verkeerde kant op draven.

(W3) ILIADA CHARALAMBOUS - WHAT COULD WE BE? VISIONS / OUDE STOELN

De stoelen die hier staan, drukken het 'in gesprek gaan' met elkaar uit, aldus de kunstenaar. Ze wachten er als het ware op om 'bezeten' te worden door deelnemers aan een goed gesprek. Voor mij drukken ze ook de verwachting uit van de terugkeer. Er is gerekend op de komst van een afwezige, iemand die er niet meer is. De dichter Jean Pierre Rawie heeft diezelfde gedachte schitterend onder woorden gebracht in zijn gedicht Ritueel. Je ziet het gedicht of althans regels eruit met enige regelmaat opduiken in overlijdens-advertenties.

JEAN PIERRE RAWIE, RITUEEL (uit: *Woelig stof*, 1989)

Ik houd het kleine ritueel in ere,
opdat je elk moment terug kunt keren.

Iedere dag, wanneer het avond wordt,
maak ik de tafel klaar: een extra bord,

bestek, je eigen stoel, een kaars, een glas,
alsof je enkel opgehouden was.

Ik hoor (hoe kon ik denken dat hetgene
waardoor ik ben, voor altijd was verdwenen?),

ik hoor, alsof de woning nog bestond,
het grind, de klink, het aanslaan van de hond,

en je komt binnen op het ogenblik
dat ik de lamp ontsteek, de bloemen schik.

Ik hoop alleen dat ik dan rustig blijf
en haast niet opziend van mijn stil bedrijf

de woorden vind, als was het vanzelfsprekend:
Schuif aan; tast toe: er is op je gerekend.

(W4) EVELIEN GRANSJEAN - CONTEMPLATING

Hoe diep het gaat in dit kunstwerk van Evelien Gransjean, weten we niet, kunnen we niet zien. Het werk 'nodigt uit tot dwalen en bezinning' aldus de maker. De dichter Benno Barnard schreef een gedicht met als titel Het meer in mij, waarbij je 'meer' heel misschien wel moet verstaan in z'n dubbele betekenis van omsloten waterpartij en 'extra', 'erbij', 'erbovenop'. Waarschijnlijk heeft het gedicht ook een religieuze connotatie, bijvoorbeeld in de woorden 'Begin dat nooit begon'. Dat is immers de 'onveroorzaakte oorzaak', met andere woorden: God. Ik laat het graag aan de luisteraar.

BENNO BARNARD, HET MEER IN MIJ (uit: *Het meer in mij*, 1986)

Het meer in mij vloeit uit in een ander meer,
beneden voort. Het is niet vergelijkbaar groot.
Het is een woord, waarvan de diepte anders is.
Je kunt erin verdrinken, maar je gaat niet dood.

Zijn oorsprongen verwisselbaar? Alles stroomt
ook naar boven, want wateren zijn van hun bron
al evenzeer de bron. Begin dat nooit begon.
Eeuwig is er een rivier, niets blijvends, tussenin.

Mijn meer is niet beneden. Beneden reflecteert
de zon, de schittering van het verleden. Je naam,
in water opgeschreven, vervalst nog niet daarom.

(W5) KATE PRICE - SUNBED

Dit ligbed is het gevolg van een persoonlijke geschiedenis van de maker, waar ik graag mijn interpretatie aan toevoeg. Ik moest namelijk meteen denken aan een gedicht uit mijn middelbare schooltijd, waar we in de les Nederlands leerden wat synesthesie was: een verwisseling van de zintuigen. 'Zonlicht' is immers iets wat je kunt zien en niet wat je kunt horen. Maar in taal, zeker in de taal van de dichter, kan alles, zoals het gedicht Ligger in de zon van Hans Andreus bewijst.

HANS ANDREUS, LIGGEN IN DE ZON *(uit: Muziek voor kijkdieren, 1951)*

Ik hoor het licht het zonlicht pizzicato
de warmte spreekt weer tegen mijn gezicht
ik lig weer dat gaat zo maar niet dat gaat zo
ik lig weer monomaan weer monodwaas van licht.

Ik lig languit lig in mijn huid te zingen
lig zacht te zingen antwoord op het licht
lig dwaas zo dwaas niet buiten mensen dingen
te zingen van het licht dat om en op mij ligt

Ik lig hier duidelijk zeer zuidelijk lig zonder
te weten hoe of wat ik lig alleen maar stil
ik weet alleen het licht van wonder boven wonder
ik weet alleen maar alles wat ik weten wil.